

Dommerfuldmægtig i Varde

Af Henning Schlanbusch

I marts 1932, da jeg var sagførerfuldmægtig i Viborg, men på ferie hos mine forældre i Sønderborg, ringede politimester Cortsen til mig og bad mig komme hen til sig, da han gerne ville tale med mig. Han fortalte mig da, at han fra 1. april var blevet dommer i Varde, og at 4. fuldmægtigen dér lige var rejst, og at der var en fuldmægtig på 85, som han havde sagt op fra 1. juli at regne, da han ikke ville have en så gammel fuldmægtig. Hvis jeg ville tage stillingen som 4. fuldmægtig fra 1. maj med en månedsløn på 181 kr., skulle jeg fra 1. juli rykke op til 3. fuldmægtig. Jeg slog til og tiltrådte den 1. maj 1932 som dommerfuldmægtig i Varde.

At komme til Varde med toget sydfra en forårs- eller sommermorgen, når mosekønen brygger over ådalen, så denne ligner en fjord eller en sø, er et skønt syn. Byen, som dengang næsten ikke var vokset ud over sine gamle grænser, var omgivet af træer, så det så ud, som om man kom til en lille skov, og kun kirkespiret, der ragede op over træerne, røbede, at der var en by. Når man fra banegården gik ad Storegade og fortsatte ud ad Ringkøbing Landevej, var der lidt ude øst for landevejen nogle små hedestrækninger med mængder af hjulspor som et levn fra den tid, hvor en vej kun var mange hjulspor i heden, og øst herfor igen nogle højedrag, der var kronet af oldtidsgrave langt ældre end gravene langs Via Appia. Mod vest så man ud over det store, flade land, der helt ude i horisonten hævede sig lidt i en blå farvetone som fjerne bjerge. Øst for Ringkøbing Landevej førte en anden vej mod nord, Frisvadvej, der førte forbi galgebakken, hvor man mindedes kællingen, der så sin søn hænge i Varde galge og opfordrede ham til at takke Gud for, at han ikke var kommet for Ribe ret.

På Frisvadvej lå dommergården med en stor og god dommerbolig og nogle alt for små og kummerlige kontorer, såle-

des som det var sædvanligt dengang, og kontorinventaret var også efter tidens skik yderst spartansk. Dommeren var en stor, tung mand, men umådelig flittig og pertentlig og i besiddelse af sund fornuft, så hans domme var uangribelige. Den ældste fuldmægtig, kancelliråd Andresen, var født 1847 og var efter konfirmationen kommet på kontoret som kontorist og var siden kommet til København og havde taget dansk juridisk eksamen 1869. Fra 1736 til 1936 havde man jo to juridiske eksaminer, juridisk kandidateksamen, der krævede studentereksamen og et flerårigt studium med romerret som et af fagene, og en mindre eksamen, der ikke krævede studentereksamen, og hvortil man ikke læste romerret, hvorfor den kaldtes dansk juridisk eksamen, og de, der havde taget den, danske jurister. Før 1821 kunne de danske jurister opnå alle mulige embeder, men efter 1821 kunne de alene blive sagførere og fuldmægtige hos embedsmændene, skønt eksamenskravene stadig voksede og i og for sig gjorde de danske jurister lige så praktisk anvendelige som kandidaterne. Indtil ca. 1890 var de fleste fuldmægtige danske jurister, men derefter blev det almindeligt, at de fleste fuldmægtigstillinger hos embedsmændene blev besat med juridiske kandidater. Straks efter sin eksamen blev Andresen fuldmægtig i Varde, hvilket han altså er endnu var 1932. Desuden var han hospitalsforstander og medlem af direktionen for Varde Sparekasse, og da den hidtidige administrerende direktør netop i 1932 gik af, tiltrådte kancelliråden fra 1. juli stillingen som administrerende direktør, hvilket fik et københavnsk blad til at harcelere over, at man i Varde gjorde en mand på 85 til administrerende sparekassedirektør, men kancelliråden svarede i samme blad, at man havde harceleret over, at man i Varde gjorde en mand på 85 til administrerende sparekassedirektør, men han ville gøre opmærksom på, at han var født samme år som rigspræsident Hindenburg, der lige var genvalgt til præsident for det tyske rige, og han ville dog mene, at det var vanskeligere at styre det tyske rige end Varde Sparekasse.

Kancellirådstitlen havde han som dengang almindeligt fået, da han havde 25 års fuldmægtigjubiléum. Før 1874 var det de kongelige embedsmænd, som fik titler, men 1874 fik alle kongelige embedsmænd fast rang og kunne derefter vel udmærkes med ordner og hofcharger, men ikke med titler, og de fleste ældre fuldmægtige fik herefter titler som kancelliråd, indtil ministeriet Zahle i 1913 nægtede at kontrasignere udnævnelser til titler, således at disse fremtidigt faldt bort.

Aflønningsforholdene på dommerkontorerne var dengang meget mærkelige, hvilket hang sammen med to historiske forhold. Indtil 1861 var retsembedsmændene sportellønnede, hvilket vil sige, at de retsgebyrer, som betales, fik dommerne selv mod at afholde alle udgifter til leje og møblering af kontorer, til lønninger og til protokoller, papir og andre kontorartikler. I 1861 kom dommerne på fast løn, medmindre de ønskede at fortsætte under den gamle ordning, i hvilket tilfælde lønningsloven først trådte i kraft ved nybesættelse af embedet. Den sidste sportellønnede embedsmand i landet var vist nok herredsfoged Rosenørn i Skads herred, hvis kontor lå i Varde, til det 2 år efter Rosenørns død flyttedes til Esbjerg 1893. Rosenørn havde overtaget embedet 1859 efter sin fætter kammerherre Rosenørn-Teilman, da denne overtog stamhuset Nørholm, og kunne derfor fortsætte som sportellønnet til sin død 1891, men da var de fleste andre dommerembeder for længst blevet fastlønnede. Samtidig med at dommerne blev fastlønnede, blev der tillagt dem et »kontorhold«, af hvilket de skulle afholde alle udgifter til kontoret. Efterhånden købte staten de fleste dommerboliger, men de øvrige kontorholdsudgifter blev stadig betalt af kontorholdet, og da det naturligvis ikke var meningen med reformen, at staten skulle have større udgifter, blev der sparet lige så meget, som da det var dommeren selv, der skulle afholde udgifterne. Til disse forhold kom en anden ting: den private praksis. Da fæstegodset blev solgt fra herregårdene, vidste bønderne, der var vant til at få deres juridiske forretninger ord-

net på godskontoret, ikke andet end at henvende sig til herredsfogden, når de skulle have juridisk vejledning, have ordnet private dødsboer eller skrevet dokumenter som skøder, pantebreve, aftægtskontrakter og testamenter. Herredsfogderne fik herved en stor juridisk praksis, og mange af dem fik ligefrem prokuratorbevilling (dvs. sagførerbestalling), som dog naturligvis ikke gav dem ret til at procedere ved den ret, de selv beklædte, men i nabojurisdiktionerne. Ved en forordning af 1816 blev dette ændret. De dommere, der havde prokuratorbevilling, beholdt denne til deres død, men fremtidigt kunne ingen retsembedsmænd eller deres fuldmægtige få prokuratorbevilling, og hvis en prokurator blev udnævnt til retsembedsmand, skulle hans bevilling (bestalling) kasseres (eller efter 1869 deponeres), og dommerne måtte herefter heller ikke drive anden form for juridiske forretninger, men det måtte deres fuldmægtige. Disse »privatiserende« fuldmægtige fik naturligvis ingen løn, men måtte leve af den indtægt, deres private forretning gav dem, og mange måtte for at få disse stillinger betale en afgift til dommeren, akkurat som en overtjener på en stor restaurant af sine drikkepenge måtte betale en afgift til værten, altså en slags forpagtningsafgift. Senere blev det forbudt, at dommeren personlig modtog afgift af sin fuldmægtig, men derimod var det almindeligt, at denne betalte et beløb til kontorholdet, således at det trods det sparsomme kontorhold blev muligt at få tilstrækkeligt og kvalificeret personale. Disse forhold vedvarede, lige til den private praksisret afskaffedes 1935, og dommerfuldmægtigene blev statsansatte. Kancelliråden havde naturligvis også været privatiserende fuldmægtig, men da han blev for gammel, foretrak han alene at varetage tinglysningsvæsnet og overdrog sin praksisret til en yngre fuldmægtig, mod at han fik en løn af kontorholdet på 4.000 kr. og et tilskud fra den privatiserende fuldmægtig på 4.000 kr., således at han, så længe han forblev i dommerfuldmægtigstillingen, kunne have 8.000 kr. i årlig indtægt her. Den privatiserende

fuldmægtig Markussen var en rar og venlig mand på 40. 3. fuldmægtig Elmdal, der var en meget dygtig mand, havde indtil kancellirådens afgang varetaget foged- og notarialforretninger, men rykkede derefter op til at varetage tinglysningstvæsnets, medens jeg overtog foged- og notarialforretningerne. Markussen ville ved kancellirådens afgang naturligvis gerne være fri for at betale de 4.000 kr., og Elmdal, der havde haft en løn på 5.400 kr., gjorde gældende, at den afdøde dommer havde lovet ham 6.000 kr. om året, når kancelliråden gik af, og det blev altså en besparelse for Markussen på 2.000 kr., og så blev lønnen for den stilling, jeg overtog, sat ned fra 5.400 til 3.600 kr., hvorved der sparede 1.800 kr., og endelig blev de sidste 200 kr. af Markussens tilskud tjent ind ved at skære ned på 4. fuldmægtigens flotte løn på 181 kr. om måneden. Jeg var naturligvis noget skuffet over det sløje resultat, jeg havde fået ud af at flytte til Varde, men jeg sagde ikke noget, for der var jo intet at gøre. Nogen forbedring af stillingen var der ikke at håbe på, da der ikke var noget, der hed alderstillæg, men lønningerne skulle udredes af kontorholdet, og når dette først var fordelt, var der ikke mere at gøre.

Om arbejdsfordelingen skal bemærkes, at Markussens tid i virkeligheden var fuldt optaget af hans store private praksis, så han kun meget sjældent kunne arbejde lidt med dommerkontorets sager. Skiftevæsnets, der vel egentlig skulle have været hans område, blev derfor delt således, at Elmdal varetog de fleste offentlige dødsboer, medens jeg fik nogle få og små dødsboer samt alle konkurs- og akkordboer. I juni 1932 kom der en 21-årig vardenser, Arne Pedersen, hjem til Varde efter at have taget en smuk dansk juridisk eksamen, og han, der var meget dygtig og energisk, blev straks ansat som 4. fuldmægtig, da jeg den 1. juli rykkede op i stillingen som 3. fuldmægtig. Han førte protokol i retten og var i det hele sekretær for dommeren og afløste os andre under ferier. Arbejdet på dommerkontoret var meget omfattende, kontortiden

fra 9 til 18 med kun ret kort middagspause, men fuldmægtigene måtte i stort omfang gå på kontoret om aftenen og om søndagene for at holde sagerne fra døren. Dommerkontoret havde selvfølgelig nogle kontordamer, og havde vi haft et par stykker mere, kunne de have aflastet os noget med journalføring og andet ikke juridisk arbejde, men vi havde på kontoret ikke plads til flere mennesker, så der var ingen mulighed for aflastning.

Forholdene på dommerkontoret var utvivlsomt i mange retninger, som de havde været fra gammel tid, men i én retning var der sket store forandringer: Indtil henimod slutningen af forrige århundrede havde kontoristerne været unge mænd, som ville have en praktisk juridisk uddannelse, inden de begyndte at læse til dansk jurist, og normalt boede og spiste disse unge mennesker hos dommeren, som undertiden også brugte dem til andet end kontorarbejde. En aften, da jeg var hos forhenværende proprietær Thøger Teilman, fortalte fru Teilman mig, at hun og hendes mand kort efter deres bryllup havde været til middagselskab hos deres slægtning herredsfoged Rosenørn, og hun havde da undret sig over, at herredsfogden havde flere meget nydelige tjenere, og havde spurgt ham, om det var tjenere fra et af byens hoteller, men det var det ikke. Det var herredsfogdens unge kontorister, som boede hos ham, og som var forpligtede til, i hvert fald når der var selskab, at varte op ved bordet. Det mente herredsfogden var en fordel både for ham og for de unge mennesker, som derved lærte gode manerer. Udførte de deres gerning på tilfredsstillende måde, bekostede han deres uddannelse til dansk jurist, hvorefter de kunne blive fuldmægtige hos ham og var med til hans selskaber sammen med egnens godsejere og embedsmænd, medens en ny generation stod bag stolene. I almindelighed tænker man jo, at det må være umådeligt længe siden, at lakajgerningen kunne være vejen til en juridisk løbebane, men det er altså ikke længere siden, end at mennesker, som jeg har kendt, har oplevet det.

Fra slutningen af forrige århundrede ophørte det, at embedsmændene havde nogen af deres personale boende hos sig, og kontoristerne blev efterhånden unge damer, der ikke skulle være jurister.

Det var i landbrugskrisens år, jeg var dommerfuldmægtig i Varde, og en meget stor del af min tid tilbragte jeg derfor med at køre på fagedforretninger på landet, så jeg fik et indgående kendskab til hele retskredsen, som jeg i min fritid supplerede med cykel- og vandreture. Har man sans for det vestjyske landskab i alle dets afskygninger, har man selvfølgelig megen glæde af sådanne landture. Havet og klitterne var en natur, jeg var fortrolig med fra min barndom i Ringkøbing. Når jeg sidst på eftermiddagen en sensommer- eller efterårsdag færdedes i egnen ved Filsø, faldt tanken uvilkårligt på I. P. Jacobsens digt fra Thy:

En ensom hede med mossede sten,
lidt blinkende vand i det fjerne,
en gulrød stribe, hvor solen gik ned,
en eneste skælvende stjerne.

Lidt nordøst for Varde ligger den fredede Nørholm hede, som vel efterhånden helt forvandles til skov, og lige ved den yndige Nørholm skov, den eneste rigtige bøgeskov i Vestjylland, med de henrivende slugter ned til åen. Men i øvrigt var der praktisk talt overalt landskaber, der frydede øjet.

Men det er jo ikke nok at glæde sig over naturen. Vigtigst er dog de mennesker, man lever iblandt, og også her var jeg heldig. I I. P. Jacobsens »Niels Lyhne« ræsonnerer hans senere hustru over, hvorfor hun har fattet interesse for Niels Lyhne, og hun kommer til det resultat, at for det første var han helt anderledes end alle andre mennesker både i Varde og Ringkøbing. Jeg havde i mit dengang endnu unge liv truffet mange mennesker, der var anderledes end mennesker i Varde og Ringkøbing, men der var noget trygt og hjemligt ved at leve blandt mennesker, der er som mennesker i Varde og Ringkøbing. Selv når man kom til folk i et så ubehageligt ærinde

som en fogedforretning, var det sådan, at når man havde givet hånden rundt til dem, der var til stede, og begyndte at tale om tingene, blev man næsten altid modtaget med rolig og værdig venlighed, hvilket gjorde ens hverv mindre ubehageligt, end det ellers ville have været. Når hertil kom, at mine medarbejdere på dommerkontoret, både fuldmægtigene og kontorpersonalet, var venlige og hyggelige mennesker, fik jeg et par gode år ud af min dommerfuldmægtigtid trods min skuffelse over det sløje økonomiske resultat af min ansættelse.

Henning Schlanbusch, født 1. april 1905, cand. jur. sommeren 1930, volontør på dommerkontorerne i Sønderborg maj-august 1931, sagførerfuldmægtig i Viborg september 1931-april 1932, dommerfuldmægtig i Varde maj 1932-september 1934, politifuldmægtig i Varde 1. oktober 1934, i tysk fængsel og koncentrationslejr fra 9. februar 1944 til slutningen af april 1945 og derefter overført til Sverige, politifuldmægtig i Vejle 1. november 1946 og siden politiassessor og vicepolitimester dér til 30. april 1975. Adresse Dæmningen 10^a, Vejle.

Har skrevet en artikel om det jordiske begreb Herlighed i Fra Ribe Amt 1937 og en artikel i »19. september« om mit koncentrationslejrphold.